

Початкова загальна музична освіта: обґрунтування підходів до оновлення змісту

Тамара ТУРЧИН,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики мистецького навчання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка

В умовах утвердження нової освітньої парадигми становлення особистості в її національній визначеності неможливе без прилучення до культурної спадщини рідного народу. Попри суттєві зрушення реалії освітянського життя засвідчують: все ще надається перевага технократичним способам мислення у навчанні, з огляду на що спостерігаються гіпертрофованій раціоналізм у світосприйманні дітей, пріоритет прагматичних потреб над духовними, недооцінювання емоційно-естетичних важелів становлення особистості учня. Водночас держава має забезпечити умови для виховання свідомих громадян, а духовно й матеріально міцну державу розбудують лише патріоти, об'єднані національною ідеєю – незалежності і державності. У зв'язку із цим постає питання коригування змісту музичної освіти, що має орієнтуватися насамперед на плекання національних музичних традицій, формування національного репертуару.

Аналіз наукової літератури засвідчує наявність значної кількості праць вітчизняних дослідників, у яких розглядаються різні аспекти музично-педагогічної проблематики, зокрема шляхи формування духовної культури учнів, утілення гуманістичних орієнтирів художнього навчання, реалізації виховного впливу мистецтва на становлення особистості (І.Бех, В.Бондар, І.Зязюн, Г.Меднікова, Н.Миропольська, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька). Проблему формування національної свідомості досліджено у працях В.Кременя, М.Боришевського, Ю.Руденка, О.Сухомлинської. Визначення теоретичних і практичних засад початкової освіти знайшло відображення у працях Т.Байбари, Н.Бібік, М.Вашуленка, О.Лобової, О.Савченко. Пріоритети музичної початкової освіти обґрунтували Л.Масол, Е.Печерська, В.Рагозіна, Л.Хлебникова. Музичне навчання дослідники визначають як складний, діалектичний процес розвитку не лише музичних, а й ширше – художньо-творчих здібностей людини. Воно активізує розвиток усього комплексу здібностей, розширюючи межі музичної діяльності, охоплюючи всі сфери психіки людини, оскільки сприйняття музики на основі емоцій, переживань, почуттів, забезпечує глибше пізнання й оцінювання явищ навколишньої дійсності.

Різні аспекти педагогічної інноватики досліджували В.Загвязинський, Л.Ващенко, Л.Даниленко, О.Попова. Водночас проблеми інновацій у працях учених стосуються переважно педагогічної та

загальної освіти, питання оновлення музичної освіти лишилося поза увагою науковців.

Мета статті – актуалізувати питання оновлення змісту сучасної початкової загальної музичної освіти.

Початковий етап навчання в системі музичної освіти є дуже важливим, а іноді вирішальним. Від нього залежить подальша активність вихованців у музичному житті – у професійному музичному закладі, шкільній і студентській самодіяльності або домашньому музикуванні. Оскільки завданням початкової освіти як складової загальної є передусім естетичний і культурний розвиток школярів, то загальний музичний розвиток учнів розуміють як розвиток здатності дітей до глибинного усвідомлення художньо-образного змісту творів, прагнення до того, щоб мистецтво стало частиною життя людини, її духовного світу.

Сучасна музична педагогіка успадкувала та творчо розвинула на новій соціально-естетичній основі реалістичні традиції української музичної культури. Розвиток національної науки і школи є державним пріоритетом, що пов'язано зі створенням національної системи освіти з новою структурою і змістом, осмисленням вітчизняних явищ, персоналій, відкритих наприкінці попереднього періоду.

Водночас кардинальні зміни, що відбулися в суспільстві, позначилися і на діяльності закладів різного типу. Традиційні методи навчання і виховання оновлюються з урахуванням вимог суспільства,

нові форми спрямовано на розв'язання актуальних проблем музичної освіти. Музична освіта початкового етапу навчання все більше орієнтується на збирання розгублених народних мудростей століть і переосмислення їх відповідно до ключових проблем сьогодення.

Враховуючи головні завдання початкової загальної музичної освіти – реалізацію загальноорозвивального впливу мистецтва на формування світогляду дітей, їх естетичне виховання і підготовку найбільш обдарованих до майбутньої професії – у навчальних програмах необхідно здійснити корективи. Вони передбачають: поєднання традиційної академічної освіти із сучасними вимогами музичної педагогіки; врахування індивідуально-психологічних особливостей учня; розвиток дитини за допомогою творчих завдань; відбір кращих зразків навчального матеріалу; використання творів сучасних українських композиторів і популярної музики, що дозволить значно розширити репертуар типових програм і відродити національну культурну спадщину.

Завдання вчителя – полегшити дітям складний шлях у світ музики з урахуванням реалій сучасного світу. Змінюються смаки, музична мова, звукова атмосфера, в якій зростають діти. Музика, яка звучить навколо них, яку вони грають на елементарних музичних інструментах, визначає смак, формує духовні схильності особистості. Тому так важливо розкрити перед дітьми діалектичний взаємозв'язок між музичною спадщиною минулого і сучасною музикою, показати і допомогти осмислити розвиток традицій і жанрів, навчити обирати істинні цінності, які притаманні будь-якому виду музики, сприяти здатності розуміти різницю між серйозною музикою, з одного боку, і легкою – з другого.

Сучасний педагогічний репертуар є достатньо великим. Він охоплює музику від добахівських часів до сучасних народних обробок і постійно оновлюється. Музична педагогіка актуалізує нові завдання і вимоги щодо навчального репертуару і передусім необхідність міцного національного підґрунтя. Під час вибору репертуару, роботи над ним йдеться про формування естетичного смаку, любові, інтересу до музики, пізнання історії, культури, духовності рідного народу і на цій основі самого себе як індивідуальності у контексті належності до своєї нації, а через неї до всього людства. Важливим є розвиток уміння самостійно працювати, що сприяє вихованню самоконтролю не лише під час виконання твору, а й роботи над ним. Саме репертуар є значущим фактором у навчанні учнів комплексу найважливіших навичок музикування і самостійної творчості: співу, складання музики та імпровізації. Під час вибору репертуару важливо враховувати індивідуальні якості дитини. Іноді педагоги концентрують увагу переважно на недоліках учня і докладають багато зусиль, аби «підтягнути слабке», недостатньо уваги приділяючи цінному, самобутньому, що є в індивідуальності учня. Може статися так, що дитина

позбуватиметься недоліків, що були на початку навчання, але може втрачати яскраві і привабливі риси, якими наділена від природи.

Навчально-виховний репертуар сучасної школи має охоплювати твори, в яких розкрито тему Батьківщини, патріотизму нашого народу, боротьби за його незалежність і щасливе майбутнє, що сприяє вихованню національної свідомості громадян України, формуванню в зростаючого покоління українських ідеалів і національного характеру. Єдність естетичного та національного виховання мають творчо осмислити вчителі музики і впроваджувати в систему музичного виховання.

З часу проголошення незалежності України вітчизняна музична педагогіка значно розширила арсенал предметного поля теоретико-методологічних досліджень. Пошук моделей музичного виховання, адекватних сучасному стану культури є найголовнішим її завданням. Науковий потенціал національної музичної освіти має стати підґрунтям для кардинальних зрушень у сфері музичного мистецтва. Завдяки ознайомленню з різними жанрами та стилістичними напрямками національного музичного мистецтва відбувається розширення художнього світогляду, опанування прийомами виконавської діяльності, досягнення емоційно-образного змісту та особливостей структури музичних творів, розвивається готовність висловлювати оцінне ставлення до них. З огляду на специфіку національного музичного мистецтва, варто наголосити, що складовою музичного навчання і предметом цілеспрямованого впливу має стати формування інтерпретаторської майстерності на елементарних музичних інструментах, під час співу, що передбачає здатність до виконавсько-творчого досягнення музики. Оскільки в теорії музичної педагогіки не опрацьовано принцип орієнтованості музичного навчання на еталонні зразки національного мистецтва, звернімося до його розроблення.

Сучасний етап музичної педагогіки поряд із завоюванням набутих світової літератури характеризується посиленням уваги педагогів до використання в навчальному репертуарі творів українських композиторів. При цьому доцільно передусім зважати на те, до чого в дитини виявляється найбільший інтерес. Водночас необхідно всіляко зміцнювати волю, почуття відповідальності, наполегливості в роботі. Заняття музикою має бути побудоване так, аби воно надавало задоволення, не призводило до щонайменших розчарувань, щоб учні відчували особисте зростання, успіхи окрилювали їх і з'являлося бажання займатися музикою. Для цього план роботи має охоплювати твори, які допомогли б яскравіше і найшвидше розкрити можливості учня, розвинути його природні задатки.

Складність у вирішенні цієї проблеми пов'язана з недостатньою увагою до виховання національної самосвідомості, духовності, моральності та інших якостей громадянина України. Багато вчителів ще не прониклися почуттями патріотизму, національної

гідності та гордості за рідну землю, Батьківщину, виявляють байдужість до державотворчих процесів, що впливає на виховання національної самосвідомості учнів. Тому в навчальному процесі за відсутності належної поінформованості вчителів музики щодо найкращих зразків національної музики невизначеною є роль національного музичного мистецтва в естетичному розвитку дітей, твори національних авторів використовуються обмежено, учні не залучаються до найкращих музичних зразків, орієнтуються на літературу минулого.

Поняття «еталонності» охоплює такі складові, як художність, музична мова, орієнтованість на можливості, сприймання відповідно до віку, доступність. Починаючи з самого першого заняття, дитина залучається до активного музикування. Разом з учителем дитина слухає, сприймає, грає на елементарних музичних інструментах прості, але вже художньо-цінні твори. Діти відчувають радість безпосереднього сприймання, хоча і невеликого за обсягом, але змістовного твору. Вони чекають від музики передусім правди і достовірності в межах розуміння життя, яке їм доступне за віком. Дитяче сприймання відрізняється безпосередністю, миттєвою реакцією як на добре, так і погане, що пов'язано із конкретністю мислення, яке уникає нюансів і надмірної деталізації. Діти шукають у музиці яскраві й динамічні образи, сильні враження, які не тривожать надто довго їх уяву. Їм подобається сюжетна розповідь, предметний опис подій та образів людей, яскрава жанрова характеристичність, приваблює програмність, казковість, фантастика сприймається як мальовниче бачення світу.

На думку І.Новоседлової, в українській музиці сформулювався певний стереотип музики для дітей. Це невеликі за обсягом твори з яскравим образним змістом, часто з програмною назвою, розраховані на сприйняття й розуміння дитини з огляду на її ментальність та фізіологічні можливості [3, с. 2]. Твори, написані в простій, доступній, лаконічній формі, з жанровою визначеністю, забезпечують зацікавленість дитини музикою, здатність виражати власні відчуття й переживання у своїй інтерпретації. Дослідниця зауважує: якщо учні слухають, грають музику, яка раніше у них «була на слуху», то і відтворюватимуть вони її музичніше [там само]. Варто враховувати, що вплив музики на особистість складається з численних слухацьких вражень, які накладаються одне на одне, поступово збагачуються і поглиблюються. Це і є початком роботи над художнім образом, перші кроки. Важливо, щоб музика була доступна за віковими особливостями сприймання. Під час сприймання музики діти набувають досвід безпосередніх переживань і роздумів, який формується під впливом музичного мистецтва, а також художній досвід, пов'язаний з виконанням музики. Для «розуміння» музики композитори користуються певними закономірностями, які забезпечують дитину асоціативною інформацією, за допомогою якої вони «малюють» образи (в мажорі

– світлі, жартівливі, в мінорі – з почуттям смутку, жалю). «Розкодування» музичної мови композитора змушує пережити, відчувати й осмислити те, про що в ній розповідається, і в такий спосіб учень збагачує свій внутрішній світ, самовдосконалюється. Сприйняття одного твору може викликати різні асоціації, залежно від індивідуальності слухача, його духовної культури. Молодшим слухачам більш притаманне опертя на позамузичні асоціації. Але учителю насамперед необхідно розвивати у дітей здатність до сприймання музики як інтонаційно-образної мови, зверненої до почуттів і розуму людини; привчати дітей чути в музиці почуття, характер людини, доводити їм високу ідейність творів, зв'язок їх тематики з життям народу [3, с. 3].

У національному музичному вихованні школярів значна увага приділяється проблемам розвитку в дітей здатності до емоційного сприймання музики, вихованню почуттів. Педагогічний процес варто розглядати як взаємне духовне збагачення педагогів і дітей в умовах комфортно-сприятливого клімату взаємин та індивідуальної співтворчості. Урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей допомагає у вирішенні питання розвитку їх музичного сприймання, творчих і музичних здібностей, а отже й у доборі та доступності вивчення учнями певного навчального матеріалу. Найдоступнішим дидактичним матеріалом є різноманітні жанри народнопісенної творчості. Саме за допомогою народної пісні, якій властиві такі музичні особливості, як співучість, проста ритмічна структура, виразна мелодія та інші якості, школярі привчаються пізнавати і цінувати народну педагогіку. А.Вахнянин у збірнику «Співанки шкільні» використовує сюжети дитячої художньої літератури, що дає змогу розвивати уяву та збуджувати емоційні переживання. Все це має великий вплив на формування естетичних поглядів і моральних принципів учнів. Матеріал такого рівня увійшов і до «Руського співаника для шкіл народних» В.Матюка, окремих випусків «Бібліотеки музикальної» М.Копка та інших збірок. Дослідження психологів довели, що потенційні розумові можливості і здібності людини приховані саме в емоційній сфері, що досягає найефективнішого розвитку за допомогою художніх засобів, зокрема музики [4, с. 9–14]. Актуальними і донині є твердження західноукраїнського композитора В.Матюка, який наголошував, що «першою задачею науки співу є збудити заохоту і замилювання до того вельми важного і неоціненного дару Божого, підносячого нашу душу в сфері чудесного раю музикальних тонів і творів музичної штуки» [2, с. 6–7].

Дитяча музика є невід'ємною складовою дитячої культури і професійної музичної творчості. Починаючи з середини XIX століття, музика для дітей – незмінна частина творчості багатьох композиторів: дитячі опери М.Лисенка за мотивами українських народних казок «Зима і весна», «Коза-Дерева», «Пан Коцький»; опера В.Сокальського «Ріпка» та ін. Багато композиторів створювали вокальні цикли, пісні для

дітей, з великою майстерністю втілюючи у музичних інтонаціях дитячі уявлення і почуття.

Аналіз творчості Л.Ревуцького засвідчує, що його музика яскраво відображає не лише національний колорит, а й основні світоглядні риси нації. Яскрава національна своєрідність музики композитора полягає не так у спорідненості з народною піснею, як у вмінні майстра відтворити самотні сторінки життя українського народу, особливості психологічного складу та характеру нації. Кращим творам Л.Ревуцького властива найважливіша якість – народність, що розуміється не як наявність фольклорних зв'язків, а як правдиве і глибоке відображення народного життя, що забезпечує реалізацію його ідеалів.

Наприкінці 50-х – початку 60-х років ХХ ст. визначилися передумови оновлення естетичних смаків митців, що вплинули на трансформацію звичних жанрів та принципів формоутворення, спонукали до появи нових засобів виразно-мовленнєвих інтонацій музики, широкої палітри метро-ритмічної організації, особливих способів звуковидобування (Л.Грабовський, В.Губа, Л.Дичко, Б.Лятошинський, Ю.Мейтус, Б.Фільц та ін.). Інтонаційно-мелодичне різноманіття, хистка гармонійна основа, складна ритмічна організація музики сприяли появі нових манер виконання, відмінних від класичних правил.

Світ дитинства, відображений у музичних образах, наповнює твори для дітей Б.Фільца. Її музика позначена виразною національною самотністю і яскравими здобутками, колоритністю барв, глибокою образністю і стильовою доступністю для дитячих колективів різних виконавських рівнів. У пісенно-хоровій творчості Б.Фільца синтезуються чинники кількох стилістичних напрямів: потужні струмені фольклорної культури західного регіону країни, традиції національної класики останньої третини ХІХ – першої половини ХХ ст. і нові форми художнього мислення, що поступово розгортаються у другій половині минулого століття. Основні риси музики Б. Фільца для дітей визначаються у характерному поєднанні романтично-імпресіоністичних рис і фольклоризму, що продовжує традиції української класики з її показовим глибоким опертям на фольклорні джерела.

Відсутність зовнішніх обмежень щодо музичного творчого процесу в період 70–80-х років ХХ ст. дало змогу українським композиторам розширити образну сферу своїх творів шляхом опанування новітніх музичних стилів та технік, оновити жанрову палітру музичних творів, композиторське письмо, драматургічні принципи. Цей період відрізняється зміною естетичної і художньої парадигми, зумовленою зрушеннями в соціокультурному просторі; наслідуванням національних композиторських традицій, сформованістю на основі національного і світового досвіду нових композиторських рис; зв'язком з фольклорною складовою та її особливостями як окремих регіонів, так і країн світу. Під впливом цих чинників не лише змінюється система

композиторського мислення, а й формується нова система виконання виразних засобів [1].

Отже, зміст музичного початкового навчання має характеризуватися якомога ширшим відтворенням української музичної культури, домінують в навчальному репертуарі молодших школярів, визначаючи національні орієнтири їх музично-образного мислення, оцінювання і творення мистецтва. Навчальні програми мають охоплювати виключно шедеври світової музичної культури, а в музичній освіті молодших школярів має відображатися мистецтво як минулих років, так і сучасності, різноманіття жанрово-стильових характеристик навчального репертуару. Учні мають опановувати не лише класичну спадщину, а і кращі зразки сучасної музики, що найповніше відтворює специфіку психологічних особливостей сучасних дітей.

Література

1. *Баланко О.* Формування виконавської системи співака в сучасній українській камерно-вокальній музиці / О.Баланко // Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського. Вип. 83. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: [www.nbuv.gov.ua / Portal / Soc_Gum / Nvnmau /2009_83/017.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nvnmau/2009_83/017.pdf)
2. *Матюк В.* Наука нотно-музичного піня / В.Матюк // Дяківський глас. – 1898. – Ч. 1. – С. 6–8.
3. *Новосядла І.* Сучасні засади формування дитячого педагогічного репертуару в українському фортепіанному мистецтві / І.Новосядла. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: [www.nbuv.gov.ua /portal/Soc_Gum /Npu/Myst /2008.../Novosyadla.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npu/Myst/2008.../Novosyadla.pdf)
4. *Фрайт І.* Ідея національного музичного виховання у педагогічній спадщині та діяльності західноукраїнських композиторів другої половини ХІХ – початку ХХ століття / І.Фрайт // Молодь і ринок. – 2009. – №5. – С. 9–14.

Анотації

Тамара ТУРЧИН

Початкова загальна музична освіта: обґрунтування підходів до оновлення змісту

У статті визначається сутність нововведень у змісті сучасної початкової загальної музичної освіти, що сприяє вдосконаленню системи загальної музичної освіти в початковій школі. Обґрунтовується, що формування особистості в реаліях освітянського життя можливе лише за умов внесення коректив у зміст навчального процесу музичної освіти, який має орієнтуватися насамперед на плекання національних музичних традицій, національного репертуару.

Ключові слова: українська музика, музично-педагогічна освіта, сучасна музика, світова музична культура, молодші школярі, зміст освіти.

Тамара ТУРЧИН

Начальное общее музыкальное образование: обоснование подходов к обновлению содержания

В статті определяється сутність нововведених в содержанию современного начального музыкального образования, которое способствует усовершенствованию системы общего музыкального образования в начальной школе. Обосновывается, что формирование личности в реалиях образовательной жизни возможно только при условии внесения корректив в содержание общеобразовательного процесса музыкального образования, который ориентируется, прежде всего, на воспитании национальных музыкальных традиций, национального репертуара.

Ключевые слова: украинская музыка, музыкально-педагогическое образование, современная музыка, мировая музыкальная культура, младшие школьники, содержание образования.

Tamara TURCHYN
Primary general music education: rationale approach to content updates

The essence of modern innovations in the content of elementary general music education that contributes to the improvement of the general music education in primary school is determined in the article. The author concludes that the identity formation in the realities of educational life is possible only because of corrective maintenance in educational process of music education, which should focus on fostering national musical traditions, national repertoire.

Keywords: Ukrainian music, musical teacher education, contemporary music, world music culture, junior students, the content of education.

ПОДІЇ, ЗАХОДИ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Табір «Хортицька Січ – 2016»: примножуємо вікові традиції лицарів – захисників Матері-Землі та оборонців Краю

Традиційно на о. Хортиця Запорізька школа козацького бойового мистецтва «Спас» ВГО «Всеукраїнська федерація «Спас» організовує вишкільні табори для дітей та молоді. Партнерами табору «Хортицька Січ» є Департамент освіти і науки, молоді та спорту Запорізької міської ради, Запорізький національний університет, Координаційна Рада з питань розвитку козацтва при Голові Запорізької обласної державної адміністрації, Металургійний комбінат «Запоріжсталь», група компаній «Полетехніка», Національний заповідник «Хортиця», Благодійний фонд «Ветерани Чорнобилю» по Запорізькій області.

Табір розташовано в мальовничих плавнях о. Хортиця між озерами та Дніпром. Пройти вишкіл за програмою козацького бойового мистецтва «Спас» з'їжджаються школярі Запорізького краю та вихованці з різних регіонів України. Виховання в таборі базується на духовній спадщині наших славних предків – запорізьких козаків, вікових традиціях лицарів – захисників Матері-Землі та оборонців Краю.

Відповідно до програми табору заплановано: опанування дітьми козацьких бойових мистецтв – прийомів козацького бойового мистецтва «Спас», володіння козацькою зброєю; стрільба з лука та арбалета, різні види пересування по суші та землі; їзда верхи на конях; способи виживання в природних умовах; поглиблення еколого-натуралістичних знань.

Протягом літа 2016 року в роботі табору активну участь беруть педагоги комунального закладу «Запорізький обласний центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді» Запорізької обласної ради (директор Микола Ярмошук).

Для вихованців працівники ЗОЦЕНТУМ організували та провели такі заходи: екологічну естафету «Рослини та тварини – символи України»; екологічну гру «Незвичайна стежка»; польовий практикум «Деревно – чагарникова флора байрачних лісів острова Хортиця», гідробіологічні дослідження.

Під час занять на природі діти ознайомилися з особливостями ландшафтів острова, навчилися визначати екологічний стан деревних рослин, вивчали правила екологічної безпеки в природному середовищі. Вихованці брали участь у тренінгу з використання лікарської сировини для надання першої долікарської допомоги при нещасних випадках.

Школярі вивчали видовий склад рослин Хортицького лісництва та визначали рослини, що є символами України, отримали інформацію про їх використання в народній медицині та господарстві. Під час екологічної естафети діти розв'язували питання охорони рослин Червоної книги України та охорону рослинних ресурсів заповідника. Конкурс малюнків «Попереджувальний знак» надав можливість закріпити знання про правила поведінки людини біля водоймищ, у лісі, з рослинами та тваринами.

У ході гри «Незвичайна стежка» школярі з'ясували значення компонентів живої та неживої природи в створенні сталої екосистеми унікального острова Хортиця. Під час екологічної розвідки стежками острова визначено видовий склад живої та неживої природи. Проведено вікторини «Її величність, Жива природа» та «Могутня Нежива природа», які базувалися на ідеях охорони довкілля.

За інф. НЕНЦ